

8-дахи ангида түрэлхи буряад уран зохёолой хэшээл

© Спасова Дарья Матвеевна

буряад хэлэнэй болон уран зохёолой багша,

Бэлшэрэй дунда ёургуули

Росси, Эрхүү можо, 669231, Бэлшэр тосхон, Хангаловай үйлсэ, 1

spasovad@mail.ru

Сэдэб: «Абай Гэсэр хүбүүн» (нэгэдэхи халаа)

Зорилгонууд:

1) *хургалгын*: хурагшадые «Абай Гэсэр хүбүүн» гэхэн үльгэрэй нэгэдэхи халаатай танилсуулха, ондоо арадуудай аман зохёолоор хурагшадай мэдэсэ үргэдхэхэ;

2) *хүгжөөлгын*: хурагшадай аман зохёолой текст дээрэ хүдэлхэ, текст шүүлбэрилхэ шадабари хүгжөөхэ; хэлэнэй нөөсэ баялиг баяжуулха;

3) *хүмүүжүүлгын*: арадынгаа аман зохёолой баялигы, уран хурса хэлы сэгнүүлжэ хургаха дадалтайгаар хүмүүжүүлхэ, үбгэ эсэгэнэрэйнгээ уг дамжаха баялигы ханажа, хадагалжа ябаха мэдэрэл түрүүлхэ.

Хэшээлэй хэрэгсэлнүүд: мультимедийнэ презентаци.

Хэшээлэй түхэл: шэнэ материалтай танилсалгын хэшээл.

Хэшээлэй ябаса

I. Эмхидхэлэй үе. Мэндэшэлгэ.

II. Мэдэсын тон шухала удха шанартай байһаниинь элирүүлгын шата.

– Сайн байна, хурагшад! Мүнөөдэрэй хэшээлдэ бэе бээдээ хамһалсажа, хэшээлдэ хүдэлэе. Зай гү? Ямар сэдэбээр хэшээлнай үнгэрхэб гэжэ таанад өөһэдөө ойлгоод нэрлэхэт.

– Харагты, энэ проектор дээрэхи бэшээтэй аман зохёолнуудые һайнаар уншаад, асуудалнуудта харюусагты.

1-дэхи слайд: «Алёша Попович»

«Джангар»

«Илья Муромец»

«Манас»

«Олонхо»

«Илиада ба Одиссея»

«Калевала»

– Эдэ ямар арадуудай аман зохёолнууд бэ? («Манас» — киргиз эпос, «Джангар» — хальмаг эпос, Олонхо — яхад эпос, «Илиада и Одиссея» — грек эпос, «Калевала» — карело-финскэ эпос, «Алёша Попович», «Илья Муромец» — ород үльгэрнүүд гэхэ мэтэ).

– Буряад аралта баһа үльгэрнүүд, эпос бии гү? Ямар үльгэрнүүдые мэдэнэбта? («Аламжа Мэргэн», «Шоно баатар», «Сагадай Мэргэн», «Абай Гэсэр», «Айдуурай Мэргэн» гэхэ мэтэ).

– Эдэ үльгэрнүүдэй эгээл ехэнь ямар бэ гэжэ һананат? («Абай Гэсэр хүбүүн»).

III. Хэшээлэй сэдэб найруулжа хэлэлгэ болон зорилгонуудтай танилсалга

– Зүб даа, бэрхэ байнат. Тиимэһээ хэшээлэймнай сэдэб ямар бэ? (хурагшад хэшээлэй сэдэб элирүүлнэ).

Д. М. Спасова. 8-дахи ангид түрэлхи буряад уран зохёолой хэшээл.
Сэдэб: «Абай Гэсэр хүбүүн» (нэгэдэхи халаа)

– «Абай Гэсэр хүбүүн» үльгэр (багша самбар дээрэ бэшэнэ, хурагшад дэбтэр соогоо бэшэнэ).

– Хэшээлэй зорилготой танилсуулга. «Абай Гэсэр хүбүүн» гэхэн үльгэрэй нэгэдэхи халаатай танилсажа, гол геройнууд тухай мэдэхэбди, үльгэрэй нэгэдэхи халаа соо юун тухай хэлэгдэнэб гэжэ ойлгожо абахабди.

IV. Шэнэ мэдэсэ нээлгын шата. Текст дээрэ хүдэлэлгэ

– Номоо 31 хууданда нээгты, үльгэрэй дурдалга.

2-дохи слайд: Үльгэрэй дурдалгыг багша сээжээр хэлэнэ.

Урайхани, урайхани орхиноо

Урианда тоотой болоё.

Урайханһаа ерэнэн үльгэрөө

Хэлэндэ тоотой болоё.

– «Абай Гэсэр хүбүүн» үльгэрэй нэгэдэхи халаа юун гэжэ нэрлэгдэнхэйб, уншайбди.

– «Баруунай 55 тэнгэрийн ба зүүнэй 44 тэнгэрийн хоорондох дайн».

– Таанадай энэ халаа ойлгохын тула текстээр ажал хэе, уншай.

Текстээр ажал ябуулга.

«Абай Гэсэр хүбүүн», нэгэдэхи халаа

Баруунай 55 тэнгэрийн ба зүүнэй 44 тэнгэрийн хоорондох дайн

Эртын эртэ сагта болоһон хэрэг. Тэрэ үедэ Хүмбэр ехэ уула боори болодог байһан, хүн ехэ далай сөөрэм шалбааг байһан юм.

Дээдэ замбида, хөөбэр үүлэнэй дээдэ тээ, баруунай табин табан тэнгэри, зүүнэй дүшэн дүрбэн тэнгэри гэжэ бурхашуул байһан гэхэ. Баруунай табин табан тэнгэрийн аха захань Хан-Хюрмас тэнгэри гэжэ нэрэтэй. Хан-Хюрмас тэнгэри гурбан найхан хүбүүтэй, гурбан сарюун басагатай, гурбан дүүнэр хаадуудтай байгаа.

Зүүнэй дүшэн дүрбэн тэнгэриг толгойлогшонь — Атай-Улаан тэнгэри. Атай-Улаан тэнгэри гурбан бүхэ хүбүүтэй, гурбан сэдэр басагатай байһан юм гэхэ.

Тэдэ хоёрой хоорондо Сэгээн-Сэдэг тэнгэрийн хизаар оршодог. Сэгээн-Сэдэг Сэсэн-Ууган хатанһаа Сэсэг-Ногоон басагатай байһан юмэл.

Нэгэтэ Хан-Хюрмас Атай-Улаан хоёр Сэгээн-Сэдэг тэнгэрийн хуудаг хизарта уулзабад. «Сэгээн-Сэдэг тэнгэри хэнэймнай мэдэлдэ орохо ёһотойб?» — гэхэн асуудалаар буяалдаан, хэрэлдээн дундань болобо. Хоёр ахалагша тэнгэришүүл дайралдажа эхилээ.

– Баруунай 55 тэнгэрийн ахалагша — Хан-Хюрмас, Зүүнэй 44 тэнгэрийн хаанай нэрэ — Атай-Улаан тэнгэри.

– Үшөө нэгэ хаанай нэрэтэй танилсая. Тэдэ хоёрой хоорондох хизаарай тэнгэри — Сэгээн-Сэдэг.

Асуудалнуудта харюусагты:

– Хан-Хюрмас тэнгэри хэды хүбүүтэй, басагатай, хаадуудтай байгаа?

– Атай-Улаан тэнгэри хэды хүбүүд басагатай гээшэб?

– Сэгээн-Сэдэгэй хатанай нэрэ хэн бэ? Басаганайн нэрэ?

– Үльгэрэй нэгэдэхи халаа соо Хан-Хюрмас ба Атай-Улаан тэнгэришүүлэй хоорондо юун болоноб? (Дайн эхилнэ).

3-дахи слайд:

Гэгээн шара модон
Гэшүүхэн бүридөө залаатай,
Гэсэрэй юһэн халаа
Халаа бүридөө дайтай.

– Дайнай шалтагааниинь ямар бэ? — Дунда тэнгэрийн түлөө.

– Тэрэ дайнда ошоходоо, Хан-Хюрмас хэды баатарнуудтай, хушуушадтай, хяанарнуудтай байгаа гэшэб?

Словарна хүдэлмэри (самбар дээрэ):

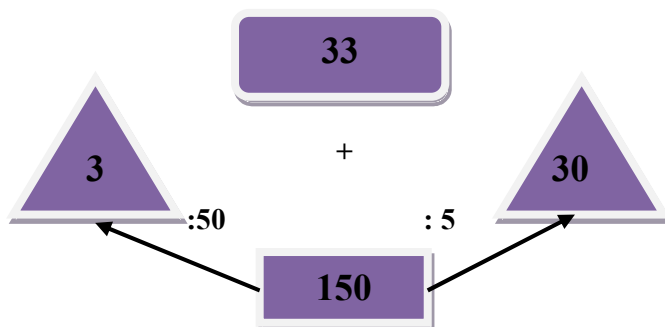
баатарнууд — богатыри;

хушуушад — военачальники;

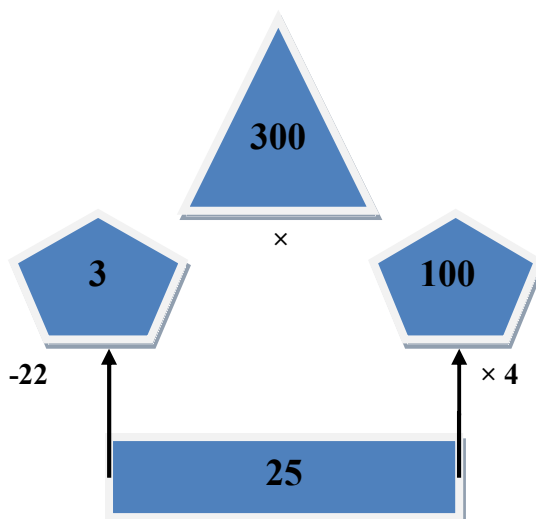
хяанарнууд — оруженосцы.

– Баатарнуудай, хушуушадай, хяанарнуудай тоо мэдэхын тула тоо бодолгын хэшээлдэ ороё, жэшээнүүдые бодоё.

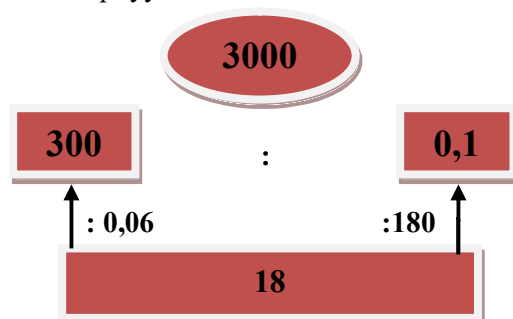
4-дахи слайд: баатарнуудын — ?

5-дахи слайд: хушуушадын — ?

6-дахи слайд: хяанарнуудын — ?

Тобшолол. Абай Гэсэрэй баатарнууд — 33, хушуушад — 300, хяанарнууд — 3 000.

Атай-Улаан тэнгэрийн баатарнууд хоёр дахин ехэ байгаа. Тиимэ дээрэхээ баатарнуудын — 66, хушуушадын — 600, хяанарнуудын — 6 000.

Текстээр ажал ябуулга. Атай-Улаан тэнгэрийн баатарнууд хоёр дахин ехэ байгаа.

Энэ ехэ байлдаанда Хан-Хюмас тэнгэри Атай-Улаан тэнгэриие хяа хамна сохижо, дара дараһаар илаба. Толгой түрүүень таһа сабишажа, үүлэн дээрэхи замбиһаа доошонь үрээдэн хаяба ха.

Атай-Улаан тэнгэрийн бэеын үенүүдхээ шүдхэрнүүд тодорбо. Тэдэнэр газар дээрэ муухай ээбүүнээр аашалба: албата зониие хюдажа, үлэн хоһон байдалаар хүнөөжэ, үхүүлжэ эхилбэ.

– Энэ дайнда хэниинь хэнээ дараба гээшэб?

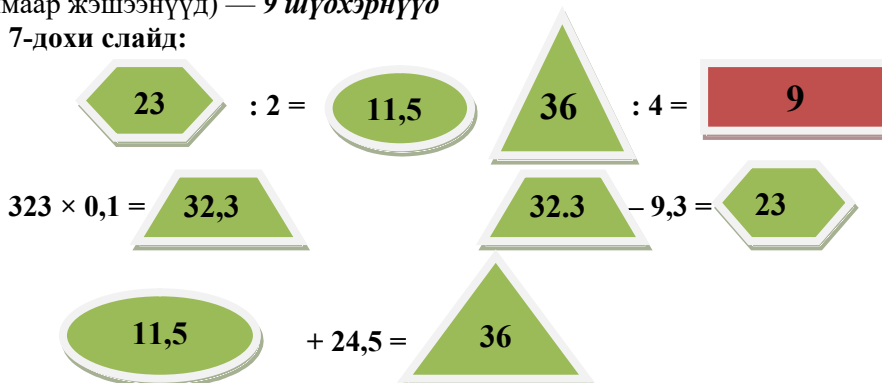
– Хан-Хюмас Атай-Улаан тэнгэриие дараба.

Тобшолол. Хан-Хюмасай баатарнуудын, хушуушадын, хяанарнуудын хоёр дахин үсөөн байгааһые наа, баруун тэнгэришүүл зүүн тэнгэришүүлэе дараба, илаба гээшэ. Тээд Хан-Хюмас Атай-Улаан тэнгэрийн бэеые бардай мүнгэн хэлмээрээ сабишажа, тэнгэриһээ газарта шэдэбэ.

– Атай-Улаан тэнгэрийн бэеын үенүүдхээ юуд тодорбо гээшэб? (словарна хүдэлмэри: **шүдхэрнүүд** — дьяволы, черти, злые духи)

– Атай-Улаан тэнгэрийн бэеын үенүүдхээ шүдхэрнүүд тодорбо. Хэды шүдхэрнүүд тодорбо гээшэб гэжэ ойлгохын тула жэшээнүүдые бодоё (үйлын гуримаар жэшээнүүд) — **9 шүдхэрнүүд**

7-дохи слайд:

– Атай-Улаан тэнгэрийн бэеын үенүүдхээ ямар шүдхэрнүүд тодорбоб гэжэ ойлгожо абая:

8-дахи слайд:

толгой — Архан-Шүдхэр;

хүзүүн — Гал-Нурма хаан;

баруун гар — Орголи эрээн гүрөөхэн;

зүүн гар — Шэрэм-Минаата хаан;

сээжэ (грудь) — Абарга-Сэсэн мангадхай;

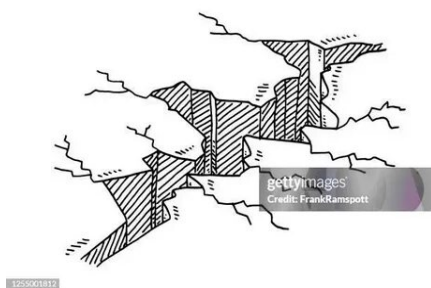
ууса (крестец) — Лойр хара Лобсоголдой;

хоёр хүл — гурбан Ёнхобой эгэшэнэр.

9-дэхи слайд: Атай-Улаан тэнгэрийн бэеын үенүүдхээ шүдхэрнүүд тодороогүй байхада, газар дайда дээрэмнай хүнүүд жаргажа, баяжажа, золтой, жаргалтай нуугаа гээшэ.

10-дахи слайд: Атай-Улаан тэнгэрийн бэеын үенүүдхээ шүдхэрнүүд тодорбо. Тэдэнэр газар дээрэ муухай зэбүүнээр аашалба: албата зониие хюдажа, үлэн хооһон байдалаар хүнөөжэ, үхүүлжэ эхилбэ, түймэрнүүд ба газар хүдэлэлгэнүүд боложо эхилээ.

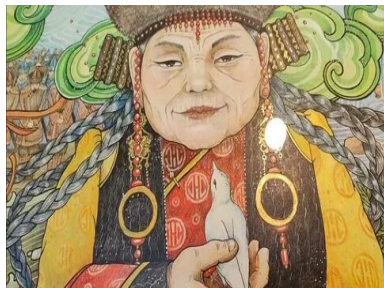

Текстээр ажал ябуулга

Энэ зэбүүн аашанууд тухай дээдэ замбида мүнгэн тагиатай Манзан-Гүрмэ төөдэй дуулаба. Теэд арад зониие абарха тухай суглаан зарлагдаба. Хан-Хюрмас тэнгэри гурбан хүбүүтэй дээрэнээ, дундахи хүбүүниинь Бүхэ-Бэлигтэ баатар гэжэ нэрэтэй. Тэнгэрийн хүбүүн Бүхэ-Бэлигтэ баатар газар дээрэ буужа, хүн боложо түрөөд, арад зониие абарха ёһотой гэлдэбэ.

Д. М. Спасова. 8-дахи ангида түрэлхи буряад уран зохёолой хэшээл.
Сэдэб: «Абай Гэсэр хүбүүн» (нэгэдэхи халаа)

11-дэхи слайд: Манзан-Гүрмэ төөдэй

12-дохи слайд: Бүхэ-Бэлигтэ баатар

V. Тобшолол

– Үхибүүд, бидэ «Абай Гэсэр хүбүүн» гэхэн үлыгэрэй нэгэдэхи халаатай танилсабабди, тээд мүнөө ТРИЗ арга зүйн «Үлүү үгэ ологты» гэхэн арга хэрэглэжэ, тобшолол гаргая.

13-дахи слайд:

Буряад арадай үлыгэрнүүд	«Абай Гэсэр» үлыгэрэй гол геройнууд	Сэгээн-Сэбдэгэй хатан ба басаганай нэрэнүүд
«Олонхо» «Аламжа Мэргэн» «Абай Гэсэр»	Бүхэ-Бэлигтэ Сэгээн-Сэбдэг Нюргун Боотур	Сэсэн-Ууган Манзан-Гүрмэ Сэсэг-Ногоон
Хан-Хюмасай баатарнууд, хушуушад, хяанарнууд	Эрын гурбан наадан	Атай-Улаан тэнгэрийн хүбүүд басагад
33 баатарнууд 3000 хяанарнууд 600 хушуушад	Амаралга Барилдаан хур харбалга	3 хүбүүд 4 хаадууд 3 басагад

VI. Нурагшадые сэгнэлгэ

VII. Гэрэй даабари. «Гэсэрэй дайда дээрэ түрэн тушаа» гэрэн хоёрдохи
халаа уншаха

VIII. Хэшээлэй дүн гаргалга. Рефлекси

Энэ үлгэрэй нэгдэх халаатай танилсахадаа, ямар дүнгүүдые хэбэт?

Мүнөөдэр хэрэн ажалаараа өөрыгөө гэшхүүр дээрэ табигты.

1-дэх гэшхүүр — юушье ойлгоогүйб;

2-дохи гэшхүүр — зарим даабаринуудые ойлгожо ядааб;

3-дах гэшхүүр — бүх юумэ ойлгожо, хадуужа абааб.